

УДК 338.2

Танцюра В.Л.¹

¹ головний економіст Інституту демографії та досліджень якості життя НАН України

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ЗГУРТУВАННЯ ГРОМАД У ПОВОЄННІЙ РОЗБУДОВІ УКРАЇНИ

Повоєнна відбудова країн Європи після Другої світової війни та локальних конфліктів (на Балканах, у Північній Ірландії тощо) показала, що відновлення інфраструктури та економіки є неможливим без глибокої соціальної роботи, спрямованої на зцілення суспільства та згуртування громад. Цей досвід європейських країн можна узагальнити у кількох ключових принципових положеннях.

1. Децентралізація та розширення повноважень місцевих громад

Це фундаментальний принцип успішної відбудови. Замість централізованого розподілу ресурсів «зверху-вниз», європейські країни робили ставку на посилення місцевого самоврядування.

Досвід Німеччини: після 1945 року значна частина відповідальності за відбудову житла, соціальної інфраструктури та інтеграцію мільйонів біженців лягла на муніципалітети. Це дозволило приймати рішення, що максимально відповідали локальним потребам, і залучати мешканців до процесу, даючи їм відчуття контролю та власності над майбутнім свого міста чи села [1].

Висновок для України: успішна реформа децентралізації в Україні є потужним фундаментом. У повоєнній відбудові саме об'єднані територіальні громади (ОТГ) мають стати головними агентами змін. Необхідно надати їм ще більше фінансових інструментів та повноважень для планування власної відбудови, залучаючи мешканців через громадські слухання, проекти партисипативного бюджетування та створення місцевих рад з відновлення.

2. Економічне відновлення - інструмент соціальної згуртованості

Економічна відбудова розглядалася не лише як спосіб відновити добробут, а як механізм для примирення та об'єднання. План Маршалла: хоча це була зовнішня допомога, її ефективність полягала у створенні спільних економічних проєктів, які вимагали співпраці між колишніми ворогами (франко-німецьке об'єднання вугілля та сталі, що стало прообразом Європейського Союзу) [1, 3].

Створення робочих місць: фокус на створенні робочих місць на локальному рівні, підтримка малого та середнього бізнесу допомагали інтегрувати ветеранів, переселенців та інші вразливі групи, запобігаючи їхній маргіналізації та соціальному виключенню [2].

Висновок для України: відбудова має бути інклюзивною. Пріоритетом має стати створення умов для бізнесу на деокупованих та постраждалих територіях. Важливо розробляти програми перекваліфікації для ветеранів та ВПО, а також стимулювати створення підприємств, які залучають до роботи представників різних соціальних груп, сприяючи їхній щоденній взаємодії та співпраці.

3. Роль громадянського суспільства та волонтерського руху

Держава не може самотужки впоратися з усіма викликами. Активне громадянське суспільство є «соціальним клеєм», що тримає громаду разом. Досвід Франції, Італії, Нідерландів: після війни потужний розвиток отримали асоціації, кооперативи та громадські рухи, які брали на себе вирішення конкретних проблем: від відновлення житла до організації дозвілля для дітей. Це підкреслює важливість політик, спрямованих на соціальну інтеграцію та створення спільних цінностей на місцевому рівні [3].

Висновок для України: Україна має унікально потужне та досвідчене громадянське суспільство. У повоєнний період його роль лише зросте. Держава має підтримувати громадські організації (через гранти, прозорі конкурси, широко залучення до розробки політик), а не намагатися їх контролювати. Волонтерські ініціативи мають бути інтегровані в загальні стратегії відновлення.

4. Відбудова інфраструктури з соціальною метою

Відбудова фізичних об'єктів має слугувати меті згуртування людей. Принцип «змішаних спільнот»: при проєктуванні нового житла уникали створення гетто. Натомість, створювали райони зі змішаним населенням, що сприяло щоденній взаємодії. Створення громадських просторів: пріоритетом було не лише відновлення будинків, а й створення парків, площ, бібліотек, культурних центрів та спортивних майданчиків – місць, де люди з різних соціальних верств могли б зустрітися і взаємодіяти [3].

Висновок для України: Кожен проєкт відбудови (школи, лікарні, житлового кварталу) має проходити «соціальну експертизу», із пошуком відповіді на питання: як цей об'єкт сприятиме згуртуванню громади? Планування міст має бути людиноцентричним, створюючи інклюзивні та безбар'єрні громадські простори, доступні для всіх.

Європейський досвід не є монолітним. Можна виділити дві основні моделі згуртування громад у повоєнній розбудові країни, синергія яких є ключем до успіху.

А) Державоцентрична модель (Dirigisme) – приклад Франції: сильна центральна влада виступає головним планувальником та інвестором відбудови. Пріоритет надається великим інфраструктурним проєктам (електростанції, транспортні мережі) і відновленню національної промисловості для утвердження державного суверенітету та єдності.

Інструментами цієї моделі є: національні плани, державні корпорації, централізований розподіл ресурсів (включно з коштами за планом Маршалла). Сильні сторони: швидкість реалізації масштабних проєктів, забезпечення єдиних стандартів, посилення національної єдності через спільні великі цілі [1, 3].

Слабкі сторони: ризик ігнорування місцевих потреб та ініціатив, бюрократизація, придушення локальної автономії, потенціал для корупції.

Б) Громадоцентрична (федеративна) модель – приклад Західної Німеччини: відбудова делегується на рівень земель (Länder) та муніципалітетів (Gemeinden). Основний акцент – на відновленні місцевих економік ("Wirtschaftswunder" - німецьке економічне диво, народилося з тисяч малих та середніх підприємств), соціальній інтеграції на рівні громад та відбудові житла силами місцевих спільнот. Інструменти: фіскальна децентралізація, широкі повноваження місцевого самоврядування, підтримка асоціацій бізнесу та громадських організацій [1, 2].

Сильні сторони: висока адаптивність до локальних умов, ефективна інтеграція переселенців, розвиток потужного громадянського суспільства, високий рівень довіри до влади на місцевому та загальнодержавному рівнях. Слабкі сторони: потенційна нерівномірність розвитку регіонів, повільніше впровадження загальнонаціональних проєктів.

Стратегічний імператив для України: враховуючи історичний досвід та сучасні реалії, Україна не може дозволити собі вибір однієї моделі. Необхідний гібридний підхід, який включатиме в себе наступні елементи:

Національний рівень (державоцентричний елемент): стратегічне планування відновлення критичної інфраструктури, енергетики, оборонного комплексу та формування політики національної пам'яті.

Рівень громад (громадоцентричний елемент): передача максимальних повноважень та фінансових ресурсів ОТГ для відбудови житла, соціальних об'єктів, підтримки місцевого бізнесу та реалізації проєктів із соціальної згуртованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Judt Tony (2005). Postwar: A History of Europe Since 1945. / URL: https://www.academia.edu/35857017/POSTWAR_A_History_of_Europe_Since_1945 (дата звернення: 10.10.2025)
2. Social cohesion after armed conflict: a literature review - German Institute of Development and Sustainability (IDOS). URL: https://www.idos-research.de/uploads/media/DP_7.2021_1.1.pdf (дата звернення: 10.10.2025)
3. Ninth Report on economic, social and territorial cohesion - European Commission/URL:https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/reports/cohesion9/9_CR_Report_FINAL.pdf (дата звернення: 10.10.2025)